

W. MONTGOMERY WATT • Hazreti Muhammed

WILLIAM MONTGOMERY WATT 1909'da İskoçya'da doğdu. Edinburgh, Jena ve Oxford'da eğitim gördü. Edinburg Üniversitesi'nde antik felsefe ve Arapça dersleri verdi. 1964'te profesör olduktan sonra İslâm araştırmalarına ağırlık verdi. İslâm tarihi, Hz. Muhammed'in hayatı ve Avrupa'da İslâm etkisi üzerine eserleri vardır. 2006'da öldü.

Muhammad: Prophet and Statesman

© 1961 Oxford University Press

İletişim Yayınları 2136 • Biyografi Dizisi 25

ISBN-13: 978-975-05-1737-2

© 2015 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2015, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora

YAYINA HAZIRLAYAN Ayla Duru Karadağ

DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

KAPAKTAKI MİNYATÜR "Miraç", Nizami'nin

Hamse adlı eserinde yer alan minyatür

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

W. MONTGOMERY WATT

Hazreti Muhammed

Peygamber ve Devlet Adamı

Muhammad: Prophet and Statesman

ÇEVİREN *Erdem Türközü*

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

Üstün Yaratılışlı Yetim.....7

İKİNCİ BÖLÜM

Peygamberliğe Çağrı.....23

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Muhalefet ve İnkâr.....69

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Medine'ye Hicret.....99

BEŞİNCİ BÖLÜM

Mekkelilerin Kışkırtılması.....121

ALTINCI BÖLÜM

**Mekkelilerin Hamlesinin
Başarısız Olması**.....147

YEDİNCİ BÖLÜM

Mekkelilerin Kazanılması.....201

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Arabistan'da Bir Yönetici.....241

DOKUZUNCU BÖLÜM

Değerlendirme **259**

KAYNAKLAR ÜZERİNE NOTLAR **273**

BİBLİYOGRAFYA ÜZERİNE NOTLAR **275**

DİZİN **279**

Üstün Yaratılışlı Yetim

580 yılı dolaylarında, Suriye’de bir Arap ticaret kervanı yüklü develeriyle kavurucu yaz güneşinin altında, güneye doğru ağır ağır yol alıyordu. Güneyde kırk günlük bir yürüyüş mesafesinde bulunan Mekke’den yanlarında Arap buhuru, Hint baharatları ve ipeklerinin yanı sıra diğer lüks malları ile gelmişlerdi. Tacirler bunları Suriye pazarlarında, muhtemelen Şam’da satmış yahut başka mallarla takas etmişlerdi; şimdi değişik mallar yükleyerek evlerine doğru yola koyulmuşlardı.

Dönüşte Druze dağı civarında, Busra’nın yakınlarında bir Hıristiyan münzevisi olan Rahip Bahîra’nın yaşadığı manastırın yanından geçtiler. Kervandakilerin birçoğu daha önce mütemadiyen manastırın yanından geçmiş olmasına rağmen, rahip Bahîra onlara hiç dikkat etmemişti. Ne var ki, o gün onları bir ziyafete davet etti. Tüccarlar, grubun en genç olanını develere ve yüklere göz kulak olması için kervanın yanında bıraktılar ve rahibin davetine katıldılar. Fakat Bahîra bu durumdan hoşnut değildi; istisnasız kervandakilerin hepsinin davete katılmasını arzu etmişti. Manastırda, da-

ha evvel orada yaşamış olan münzevilerden kalma, kadim inançları anlatan eski bir kitap vardı. Rahip Bahîra söz konusu kitaptan edindiği bilgilerin de yardımıyla, bu kervanda yüce bir şahsiyetin olduğunu sezmişti. Bir bulut ve bir ağacın onu göz kamaştıran güneş ışıklarından koruduğunu görmüştü ve bu kişinin kitapta bahsedilen diğer alametlere sahip olup olmadığını merak ediyordu. Zira bu alametler onun büyük bir peygamber olduğuna delalet edecekti.

Bahîra'nın ısrarı üzerine, Araplar, develere refakat için bırakılan erkek çocuğun da ziyafete katılmasında bir mahzur görmediler. Bahîra bu çocuk hakkındaki her şeyi bilmek istiyordu. Onun sorumluluğunu üstlenmiş olan amcasına çeşitli sorular sorduktan sonra, çocukla uzun süre konuştu. Onun sırtına baktı ve omuzları arasında, peygamberlik mührü olduğunu fark ettiği bir işaret gördü. İşte şimdi emindi. Rahip Bahîra misafirlerini uğurlarken çocuğun amcasına “Yeğenini alıp eve dön ve ona gözün gibi bak; şayet Yahudiler onu görür ve benim onun hakkında sahip olduğum bilgiyi elde ederlerse, muhakkak ona zarar vereceklerdir; zira o çok yüce bir insan olacak,” dedi. İşte bu çocuk Hz. Muhammed'di.

Bu anlatı elbette iptidai fikirlere dayanan bir rivayettir: Tüm yazılara sihir misali şeyler olarak bakan insanlar arasında bulabileceğimiz türden bir rivayet. Gelgelelim Hz. Muhammed söz konusu olduğunda Müslümanlar arasındaki yaygın bir görüşü ifade etmesi hasebiyle önem arz etmektedir. Buna göre, Hz. Muhammed daha ilk gençlik yıllarından, hatta doğumundan önce bile mucizevî alamet ve nitelikleri ile dikkat çekmiş bir insandı.

Buna mukabil Hz. Muhammed'e ilişkin bazı Avrupalı görüşler de var. Bunlardan en kötüsü Ortaçağ döneminde dillendiriliyordu: Hz. Muhammed'in adı yozlaştırılarak “Mahound”, yani şeytanın adı olarak telakki ediliyordu. Bu ilk ba-

kışta görüldüğü kadar tuhaf değildir. Arapların Hz. Muhammed'in ölümünden sonraki ilk yayılma seferlerinde Hıristiyanlığın doğduğu ve onların idaresi altında bulunan Suriye ve Mısır topraklarını, onların ellerinden aldıklarını hatırlamak gerek. 8. yüzyıldan itibaren Müslümanlar, güney ve güneydoğu sınırları boyunca Hıristiyan âlemine karşı hücumla geçmişlerdi. Hal böyle olunca bu düşmandan ve onun liderinden muhtemel tüm kötülüklerin müsebbibi olarak söz edilmesi çok mu gariptir? Nitekim bırakın Napolyon'u, yakın geçmişte Kayser ve Hitler hakkında, söylenenleri ve bu insanlara duyulan inançları göz önünde bulundurduğumuzda, Ortaçağ Avrupalılarının düşmanlarının güçlerini bütün kötülüklerin kaynağı olan şeyden, yani Hz. Muhammed'den devşirdiklerini zannetmelerine şaşırılmaması gerekir. Sade ve kaba saba bir hayat tarzı süren Batı Avrupalıların, İspanya'nın Müslüman yöneticilerinin ihtişama varan lüksünü ve zarafetini gördüklerinde dahi bu algıları bir nebze olsun değişmedi.

İslâm hakkındaki Ortaçağ Hıristiyan fikirleri, savaş propagandasından pek farklı değildi. En kötü haliyle bu fikirler öylesine açık bir biçimde yanlıştı ki, bunlar Hıristiyanlık davasına zarar verdiler. Hıristiyan savaşçılar Müslümanların gaddar ve vahşi kimseler olduklarını düşünmeye teşvik ediliyorlardı. Ne var ki, savaş sırasında Müslümanlarla temas kurduklarında, aralarında sayıları hiç de az sayıda olmayan tatlı ve nazik "şövalyelerle" karşılaştılar ve davalarına olan inançlarını kaybetmeye başladılar. Bu sebeple 12. yüzyıldan itibaren bilginler bu en bariz ve kaba hataları düzeltmek için çalıştı. Her ne kadar savaş propagandalarının hatalarını düzeltmek için çaba gösterilmiş olsa da, Ortaçağ'ın Müslümanlara yaklaşımındaki bu sevimsizlikten miras kimi düşünceler Avrupa'da günümüze kadar varlığını sürdürmüş; öyle ki, modern bilimin kaynakları dahi bu sevimsizliği kökünden söküp atabilmiş değildir.

O halde Hz. Muhammed'in şahsiyeti hakkında sağlam bir görüşü nasıl elde edeceğiz? Şayet ne Tanrı'nın elçisi ne de, 1697'de ilimle uğraşan bir İngiliz başrahabin onu adlandırdığı üzere "yaşlı bir şehvet düşkün" değilse kimdi Hz. Muhammed? Cevaplaması kolay bir soru değildir bu. Zira bu soru sadece olgular hakkındaki yargıları değil ama aynı zamanda teolojik ve ahlâkî yargıları da ihtiva eder. Bu kitabın büyük bir kısmında, bu nihaî yargıların, genel kabul görebilmeleri açısından dayandırılmaları gereken olaylar ve gerçeklerin sunumuyla ilgilenilecektir.

Büyük güçlerin rekabeti

Rahip Bahîra rivayeti her ne kadar özünde bir efsane olsa da, Hz. Muhammed'in yaşadığı dönemdeki dünyayı doğru bir biçimde tasvir eder. Mekke'de doğan Hz. Muhammed elli yaşına kadar hayatının büyük bir kısmını orada geçirdi. Mekkeliler tacirdi ve Suriye'ye kervanlar gönderiyorlardı. Hz. Muhammed, böylesi ticaret kervanlarına en azından birkaç kez katılma fırsatı yakalamış ve ara sıra amcasının kafilesinde seyahat etmiş olmalıdır. Bu çok büyük öneme haizdir. Mekke, çöller ve Arabistan'ın batı kıyısına yakın bozkırlar içinde kurulmuş küçük bir şehirdi fakat kesinlikle dönemin büyük imparatorluklarından tecrit edilmiş bir vaziyette değildi. Kaynakların rastgele karıştırılması, İslâm'ın bu küçük şehrin önemsiz münakaşalarından doğup serptiği izlenimini uyandırabilir; fakat daha dikkatli bir inceleme, tüm Arabistan'ın, o dönemin büyük güçlerinin siyasetleri ile örülü olduğunu gösterir.

Bu büyük güçlerden birisi Bizans İmparatorluğu'ydu. Mekkeli tacirler mallarını Şam'a ya da Gazze'ye götürdüklerinde Bizans'ın nüfuz alanlarına girmiş oluyorlardı. Bu imparatorluk, Roma İmparatorluğu ya da Doğu Roma İmpa-

ratorluğu olarak da biliniyordu. Bizans, Roma İmparatorluğu'nun klasik dönemlerinin bir bakiyesiydi. İmparatorluğun Batı kısmı, 5. yüzyılda barbarlar tarafından istila edilmiş ve varlığı sona ermişti. Ama imparatorluğun başkenti Konstantinopolis olan Doğu kısmı varlığını muhafaza etmişti. Hatta 6. yüzyıla gelindiğinde Batı İmparatorluğu'nun bazı kısımları barbar yöneticilerinden geri alınmıştı. 600'de Bizans İmparatorluğu Küçük Asya olarak da bilinen Anadolu ile Suriye, Mısır ve Tuna Nehri'ne kadar Güneydoğu Avrupa'yı kapsıyordu. Ayrıca Akdeniz adalarını, İtalya'nın bazı kısımlarını kontrol ediyor ve Kuzey Afrika sahilindeki dar bir kıyı şeridini de denetimi altında tutuyordu.

Bizans İmparatorluğu büyük bir rakibe sahipti: Sasani Hanedanlığı'nın yönetimindeki Fars İmparatorluğu. Afganistan'a ve Ceyhun Irmağı'na kadar uzanan bu imparatorluk Irak'ın zengin topraklarından yönetiliyordu. Dönemin Bizans ve Fars imparatorlukları şu ya da bu şekilde Arabistan açısından iki büyük güçtü. Bu güçler arasındaki rekabet, 6. yüzyılın ikinci yarısında onları bir dizi savaşa sürükledi; barış sadece kısa süreli aralıklardan ibaretti. Rekabet, tahmin edilebileceği üzere, Hz. Muhammed'in hayatının son dönemlerinde doruk noktasına ulaşmıştı. Farslar Bizanslıları yenilgiye uğratarak Suriye ve Mısır'ı fethettiler ve 614'te Kudüs'e girerek buradaki kutsal haçı alıp götürdüler. Bizans İmparatoru vaziyeti düzeltmek için sebatla çalıştı. Fars kraliyet ailesindeki hanedan içi kavgaların da yardımıyla tamamen başarılı oldu. 628'de Farslar barış istemek zorunda kaldılar; işgal ettikleri Bizans topraklarından çekildiler ve 630 yılında kutsal haç yeniden Kudüs'teki yerine yerleştirilmişti.

Bu uzun erimli mücadelenin Arabistan'da da yansımaları oldu. Farslar, Basra Körfezi ve Arabistan'ın güney sahili boyunca uzanan bir nüfuz alanına sahipti. Bu bölgedeki tüm küçük prenslikler ve şeyhlikler bir şekilde Fars İmparatorlu-

ğu'na bağımlı hale gelmişti. Çoğu zaman mahalli güçler ihtilaf halindeydi ve bunlardan biri genellikle Farsların verdiği destekle iktidarda bulunabiliyordu. Takriben 4. yüzyıldan itibaren Farslar Yemen üzerinde kısmi bir nüfuza sahip olmuşlardı. 570 yılı civarında bölgeyi ele geçirmek için deniz yoluyla buraya bir istila kuvveti yolladılar. İşgal sonrasında ise Yemen'den Irak'a uzanan bir karayolu ile ticareti geliştirmeye çalıştılar.

Roma dünyasının Batı Arabistan ticaret yollarına duyduğu ilgiyi M.Ö. 24'te düzenlenen büyük bir sefer gösterir. Fakat bu sefer başarısızlıkla, hatta felakete sonuçlanmıştır. Yaklaşık 356'da Bizans İmparatoru'nun Farsların etkisindeki bölgelere Hıristiyanlığı yaymak maksadıyla Yemen'e bir piskopos gönderdiğini okuyoruz. Bizanslılar Arabistan'ın bu parçasının öneminden ziyadesiyle etkilenmişlerdi ki, 521 yılı civarında imparator Habeşlilerle Bizanslılar arasındaki dinî ve siyasi farklılıklara rağmen, Habeşlilerin Yemen'i işgal etmelerini tasdik ve teşvik etti. Bizanslılar kendi Hıristiyanlık biçimlerini Ortodoksluk olarak adlandırırken; Habeşlileri Monofizit¹ yahut İsa'ya tapan sapkınlar olarak görüyorlardı. Fakat bununla beraber onları Farslara ve onların himayesindekilere tercih etmişlerdi. Habeşlilerin 570 dolaylarında Farslarca Yemen'den çıkarılmasıyla birlikte, Bizans'ın Habeşlilere yönelik bu siyaseti aksamaya başladı. Bir müddet sonra –muhtemelen 590 dolaylarında– Bizanslıların kendilerine yakın bir grubu iktidara getirerek Mekke'nin kontrolünü ele geçirmeye çalıştığını görüyoruz. Gelgelelim Mekkeliler Bizanslıları kendilerine Farslara kıyasla daha yakın bulmakla birlikte, büyük güçlerden birine bu şekilde bir tabiiyet istemiyorlardı. Nitekim Bizanslıların desteklediği prens adayı Mekkeliler tarafından firar etmeye zorlandı.

1 Monofizit: Hz. İsa'nın hem Tanrı hem insan olduğu görüşüne sahip kişi ya da kiliseler – e.n.

Ne Farslar ne de Bizanslılar göçebe Arapları doğrudan denetim altına almaya çalıştılar. Halihazırdaki silahlarına ve iletişim araçlarına rağmen, büyük imparatorlukların dahi gücünü aşan bir işti bu. Her iki imparatorluğun da üzerinde çalıştıkları yöntem çöl ve ekilebilir topraklar arasındaki sınırlarda bir prence destek vermek ve onun göçebelerin yerleşik alanları talan etmesini engelleyebilecek kadar güçlü olup olmadığına bakmaktı. Farslar bu amaçla, her ne kadar kendileri Fırat Nehri yakınlarındaki Hira şehrinde yaşasalar da, kimi mensupları göçebelerden oluşan, hatırı sayılır bir hanedanlık durumundaki Lahmidleri destekledi. Benzer şekilde Bizanslılar da en azından 529'dan itibaren, Ürdün ve Şam'ın doğusuna hâkim olan Gassanî prenslerini destekledi.

Arabistan'ın büyük bir kısmında bariz bir şekilde hissedilen bu siyasî nüfuz genişlemesi yanı sıra, kültürel ve dinî etkiler de söz konusuydu. Gassanîler uzun bir zamandan beri Hıristiyandı, 600'e doğru Lahmid kralı Hıristiyan olmuştu. Büyük güçlerin teşvikiyle aynı zamanda onlardan bağımsız olarak Hıristiyanlık, göçebe kabileler arasında yayılıyordu. Hz. Muhammed'in dönemindeki kabilelerin pek çoğunda Hıristiyanlar vardı. Hatta kimi kabileler büyük oranda Hıristiyan olanlardan müteşekkildi. Fakat bu kabilelerin Hıristiyanlığa ne derece bağlı bulunduğunu söylemek bugün için mümkün değildir. Açık olan bir şey varsa, o da din ile siyaset arasında bir bağlantının olduğuydu. Bizans İmparatoru'nun Ortodoks, Gassanîlerin ve Habeşlilerinse Monofizit (tek ilahi kaynak olarak İsa'yı görenler) olmaları sebebiyle, Hıristiyanlığın Ortodoks ve Monofizit biçimleri siyasette Bizans yanlısı bir siyasî tavra yol açıyordu. Öte yandan, Hıristiyanlığın Nasturi (daha doğrusu Doğu Suriyeli) mezhebi Bizans İmparatorluğu'ndan dışlanmasına rağmen Irak'ta birçok taraftar kazanmıştı ve bu nedenle doğal olarak Fars yanlısı bir siyasete tekabül ediyordu. Arabistan'da ayrıca bel-

li bir miktarda Yahudilik de vardı. Bu Yahudilerin bir kısmı şüphesiz, mezalimden kaçan İbranilerden oluşuyordu ama içlerinde Yahudiliği kabul etmiş Araplar da olmalıydı. Bütününüyle açık olmayan kimi sebeplerden ötürü Yahudiler [siyaseten] çoğunlukla Fars yanlısıydılar. Belki de Bizans yanlısı Hıristiyanlara karşı yaygın muhalefetlerinden ötürüydü bu yönelim.

Mekkeli tacirler içinde yaşadıkları bu siyasi ortamın eksiksiz bir kavrayışına sahip olmayabilirlerdi ama pek çoğu Suriye'ye ve bir kısmı da Irak'a seyahat etmişti. Bu nedenle de durumun ana özelliklerinin farkında olmaları gerekir. Mekkeli tacirler Farslarla Bizanslılar arasındaki rekabetin ve Bizanslılarla Habeşliler arasındaki ittifakın kesinlikle farkındaydılar; din ve siyaset arasındaki rabita da dikkatlerinden kaçmış olamazdı. Hz. Muhammed'in peygamberlik hayatını anlamaya çalışırken akılda tutulması gereken önemli bir noktadır bu.

Bir ticaret merkezinde hayat

Hz. Muhammed'in Fil Yılı'nda doğduğu söylenir. Fil Yılı, Habeşistan prensi ya da Yemen kralının naibinin [Ebrehe'nin] içinde bir filin de yer aldığı büyük bir orduyla Mekke yakınlarına kadar ilerlediği yıldır. Bilim insanları Fil Yılı'nın tarihi olarak uzunca bir süre 570 yılını kabul etme eğilimindeydiler. Fakat Güney Arabistan'daki son bulgular Farsların Yemen'deki Habeş rejimini 570'e yakın bir tarihte yıktığını ortaya koymaktadır; bu sebeple [Ebrehe'nin] Mekke seferi 570'ten bir yahut iki yıl önce vuku bulmuş olmalıdır. Hz. Muhammed'in yetiştiği Mekke'deki tacirler kendilerini Farsların Yemen'i işgalinin beraberinde getirdiği yeni duruma kesinlikle ayarlıyor ve görünüşe bakılırsa bu durumdan kâr da elde ediyorlardı.

Hız. Muhammed'in babası Abdullah o doğmadan önce ölmüştü. Hız. Muhammed'i Haşimî [Kureyş] kabilesinin lideri olan dedesi Abdulmuttalib himayesine aldı. Elbette Hız. Muhammed çocukluk yıllarının çoğunu, bir başka kabileye mensup olan annesi [Amine] ile geçirmişti. Ne var ki annesi Hız. Muhammed'i, Mekkeli pek çok ailenin riayet ettiği âdetlere uyararak, bir ya da iki yıllığına sağlık açısından pek uygun olmayan Mekke'den uzaklaştırıp, bedevi kabilelerinden [Halime adlı] bir sütanne tarafından bakılacağı çölün zor fakat sağlıklı hayatına gönderdi. Hız. Muhammed altı yaşındayken annesi öldü ve iki yıl sonraki ölümüne kadar bütünüyle dedesinin himayesi altına girdi. Abdulmuttalib'in ölümünün ardından Haşimî kabilesinin yeni lideri olan amcası Ebu Talib onun bakımını üstlendi.

6. yüzyıl Mekkesi'nde bir yetimin talihi pek de yaver gitmese gerek. Eski göçebe hayat tarzında, kabile ya da aile liderinin, daha güçsüz üyelere karşı belirli bir sorumluluğunun olduğu anlaşılıyor. Fakat daha fazla zenginliğe ulaşmak için çılgıncasına bir kapışmanın sürüp gittiği Mekke'de artık herkes öncelikle kendi menfaati peşinde koşmaktaydı ve geçmişte riayet ettikleri sorumluluklarını göz ardı ediyorlardı. Hız. Muhammed'i himaye edenler, onun yalnızca açlıktan ölmesine engel olabileceklerini biliyorlardı. Özellikle Haşimî kabilesinin kismetlerinin kesildiği bir zamanda Hız. Muhammed için daha fazlasını yapmaları zordu. Hız. Muhammed –menfaatleriyle özel olarak ilgilenecek güçlü birinden mahrum olduğundan ötürü– ticaret mesleğine kötü bir başlangıç yaptı. Ticaret gerçekten de Hız. Muhammed'in icra edebileceği yegâne meslekti. Ebu Talib'le Suriye'ye yaptığı seyahatler sayesinde epey tecrübe kazanmıştı, fakat sermaye olmaksızın bu tecrübelerden istifade etmesi pek mümkün değildi.

Hız. Muhammed'in ergenliği ve yetişkinliğe adım attığı dönemin Mekkesi hakkında çok az şey bilinmektedir. Bu me-

seyleyle ilgili halihazırdaki bilgiler bölük pörçüktür, efsaneyi tarihten ayırmak da ayrıca güçtür. Hal böyle olsa da bu materyaller, ticareti genişleyen, gücü ve saygınlığı artan bir şehir resmi çizmektedir. 590'dan hemen önce, kısmen Hz. Muhammed'i de alakadar eden iki olay meydana geldi. Bunlardan biri Ficar Savaşı olarak bilinen muharebeler dizisiydi. Hz. Muhammed, her ne kadar çarpışmalarda aktif bir rol oynadığı söylenemese de, bu muharebelerin bir ya da ikisinde amcasına eşlik etti. Söz konusu savaş [biri Kinane diğeri Hevazin olmak üzere] iki kabile reisi arasında çıkan bir münakaşadan ötürü patlak verdi. Hevazin kabilesinin reisi Mekke'ye yakın Ukaz'da, yılda bir kez gerçekleştirilen yirmi günlük bir panayıra katılmak için Irak'tan gelen ve Kinane kabilesinin reisinin topraklarından geçen bir kervana refakat ediyordu. Topraklarından geçilen Kinane reisi kendisine saygısızlık yapıldığı hissine kapılarak, Hevazin reisini pusuya düşürüp öldürdü. Mekkeliler ve onlarla müttefik olan Kinane kabilesi derhal saldırgana sahip çıktılar. Hevazin olarak bilinen kabileler grubunun da öldürülen reisin yanında yer almasıyla iki grup karşı karşıya geldi. Birkaç yenilgiden sonra Mekkeliler galibiyet kazandı. Mekkelilerin bu galibiyeti, ticari girişimlerinin rakiplerinin aleyhine genişlemesi anlamına geliyordu. Mekkeliler Ukaz panayırında ve hatta komşu şehir Taif'te bile bazı denetim önlemleri elde ettiler. Taif o zamana dek Mekke'nin ticari bir rakibiydi ve Farslarla iş görme eğilimindeydi.

Bu başarının Mekke'deki çeşitli grupların ilişkileri üzerinde elbette yankıları oldu. Öyle görünüyor ki, Mekke'nin önde gelen tacirlerinden birinin, Mekke'ye Yemen'den gelmiş bir tacire olan borcunu ödemeyi reddetmesi bu başarıdan hemen sonra cereyan etmiştir. Bu hadise ticari bir doğruluktan ziyade kimi ilkesel meselelerle alakalı gibidir. Muhtemelen Yemenli tacirlerin Mekke'ye gelmesini engellemek ve ti-

caretin tamamen Mekkeliler arasında paylaştırılmasını sağlamak için yapılmış kasıtlı bir girişimdi bu. Zira kervanların örgütlenmesi bütünüyle Mekkelilerin elinde olmasına karşın, Mekkelilerin Yemen'deki ticaretleri Yemenliler tarafından kısıtlanıyordu.

Kimi Mekkeliler bu duruma şiddetle karşı çıkıyordu. Bu kesimler, her ne kadar adlandırma konusunda başka açıklamalar olsa da, Erdemliler Birliği olarak adlandırabileceğimiz bir kabileler ittifakı oluşturdular. Hz. Muhammed de Erdemliler Birliği'nin kurulduğu toplantıda yer aldı, hatta sonraki yıllarda bunu onayladı. Birlik, ticari bütünlüğü desteklemeyi amaçlamanın yanı sıra, muhtemelen Yemenli tacirlerin Mekke pazarından dışlanmasıyla da ilgileniyordu. Erdemliler Birliği'ni kuran kabileler, Yemen'e kervan gönderme imkânı olmayan yahut Mekke ve Suriye arasındaki ticarete uzmanlaşmış kişilerden oluşuyor gibi görünmektedir.

Mekke'deki hayatın şekillenmesinde önemli bir role sahip olan Erdemliler Birliği hakkında pek az bilgiye sahip olmamız talihsizliktir. Zira Hz. Muhammed'in [her ne kadar kuruluşuna katılsa da] sonradan kendisini siyasetlerine muhalif olarak bulacağı, ezici bir çoğunluğuna doğrudan ters düşeceği bir yapılanmaydı bu. Özellikle Hz. Muhammed'in de mensubu olduğu Haşimî kabilesi Erdemliler Birliği'nde öncü bir role sahip oldu. Dinî meseleler şöyle dursun, Haşimîlerin ve onlarla müttefik halindeki kabilelerin siyasi tutumu, onların Hz. Muhammed'i destekleme eğiliminde olmalarını sağlamıştır.

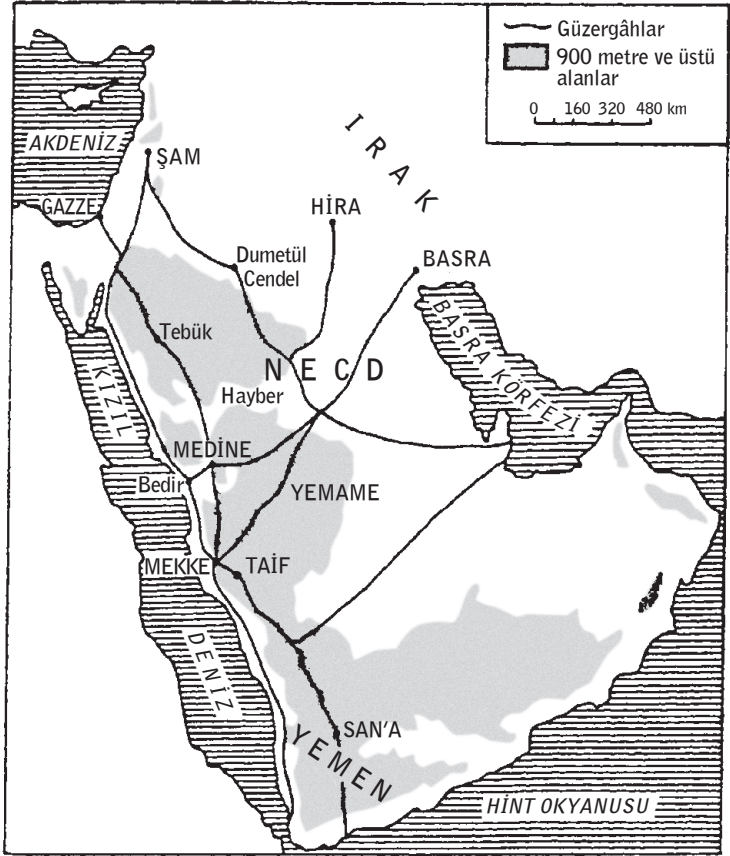
Bu hadisenin açığa çıkardığı Mekke içindeki bölünmelere rağmen, ortak ticari çıkarlar bir ölçüde birliğin dağılmasını önliyordu. Hz. Muhammed'in 622'de oraya yerleşmesinden önce, Medine'de mevcut olan türden toplumu paramparça eden acı kavgalarla karşılaştırılabilecek şiddetli çatışmalar yoktu. Mekkeliler, Arapların genel olarak hiddetli parla-

malarına ve taşkınlıklarına karşıt olarak, olgunluk ve kendine hâkimiyetin ifadesi olan *hilm* vasıflarıyla ünlüydüler. Bir başka ifadeyle, Mekkeliler maddî menfaatlerine zarar verecekse hislerini bastırabiliyorlardı.

Vicdansız tacirlerin bu dünyasında, her ne kadar istidatlı da olsa, yoksul bir yetim kendi yolunu nasıl bulacaktı? Mümkün yollardan biri Hz. Muhammed'le iş ortaklığı kurabilecek, evleneceği zengin bir kadın bulmaktı, nitekim öyle de oldu. Dönemin Mekke'sindeki kadınların gerçek konumu müphemdir. Ticari ve toplumsal kargaşa içinde bağımsızlığını elde edebilen ve mülklerinin yönetimini elinde tutmayı başarmış; kendi hesabına ticaret yapabilen en azından birkaç kadın bulunuyordu. Boşanma Mekke'de yaygındı; erkeklerin erken ölme ihtimalinin yüksekliğini hesaba kattığımızda, bir kadın peş peşe üç ya da dört kocayla evlenebiliyordu. Söz konusu durum kabiliyetli kadınların bağımsızlıklarını savunmalarını kolaylaştırmış olmalıdır.

Hz. Muhammed muhtemelen böylesi bir kadınla evlenebilmek için kolları sıvadı. Hz. Muhammed'le evliliği söz konusu edilmiş birçok kadın vardır. Bu kadınların arasında muhtemelen Hz. Muhammed'den daha yaşlı olan ve onunla evliliği Hz. Muhammed henüz evlenmeden önce düşünülen biri² vardır. Ne var ki, bu doğruysa bile bundan bir şey çıkmadı. Hz. Muhammed bunun yerine mülkiyete ve bağımsızlığa sahip ve o zamana kadar iki kocası olmuş bir başka kadınla, yani Hatice'yle evlendi. Hatice, Hz. Muhammed'le evlenmeden önce onu vekili olarak bir kervanla Suriye'ye göndererek sınıadı. Hz. Muhammed görevini başarıyla tamamladı ve bunun üzerine Hatice ona evlenme teklif etti. Hz. Muhammed o sırada yirmi beş yaşındaydı, bu nedenle evlilik

2 Bu kadın Duba'ah bint-Amir'di. Karşılaştırınız, Ibn-Sa'd, viii. 109 devamı; F. Wustenfeld, *Mekka* (Leipzig, 1858), i. 508; çeşitli yerler. Onun üçüncü kocası Hz. Muhammed'in düşmanı Ebu Cehil'in babasıydı.

Ticaret yollarını gösteren İslâmîyet öncesi Arabistan haritası.

595 dolaylarında gerçekleşmiş olmalı. Hatice'nin kırklı yaşlarında olduğu söylenir fakat yuvarlak hesap bu. Zira Hatice'nin Hz. Muhammed'den pek çok çocuk, –muhtemelen dört kız ve iki oğlan, son çocuk bebekken ölmüştür– sahip olduğunu göz önüne aldığımızda daha genç olduğunu söylemek mümkün.

Bu evlilik Hz. Muhammed için çok şey ifade ediyordu. Hz. Muhammed'e kabiliyetlerini esaslı bir şekilde uygulamaya dökebileceği bir fırsat yaratarak, Mekkeli bir tacir olmanın kapılarını açtı bu evlilik. Hz. Muhammed ve Hatice kârlı girişimlerde bulunmalarına imkân sağlayacak kadar sermayeye sahiptiler. Onun bir daha Suriye'ye gittiğini duymamakla beraber pekâlâ oraya gitmiş de olabilir. Öte yandan, evlilik Hz. Muhammed'in manevi gelişiminde de önemli bir rol oynadı. Hatice'nin Varaka adında, Hıristiyan bir kuzeni vardı. Hz. Muhammed'in Yahudi ve Hıristiyan peygamberlerine benzer bir biçimde vahiy aldığına dair inancında, Varaka'nın Hz. Muhammed'i desteklediği söylenir. Hz. Muhammed'in bir peygamber olarak görevinden şüpheye düştüğü kasvetli anlarda yöneldiği kişi de yine Hatice'ydi. Bu itibarla, Hatice'yle olan evliliği Hz. Muhammed'in hayatının önemli bir dönüm noktasını teşkil eder. Hatice yaşadığı sürece Hz. Muhammed başka bir kadınla evlenmedi.

Takip eden on beş yıl hakkında hakikaten hiçbir şey bilinmiyor. Hz. Muhammed'in doğruluğundan ötürü ün kazandığı söylenir ve “güvenilir kişi” [El-Emin] olarak bilinirdi. Kızlarıyla kısmen önemli erkekler arasında –her ne kadar bunların hepsi şu veya bu şekilde Hz. Muhammed yahut Hatice'yle alakalı olsa da– söz kesebildi. Hz. Muhammed'in yanında ona ortak olarak, en azından bazı girişimlerde Hatice'nin ikinci kocasının yeğeni vardı.³ Bütün bunlardan hareketle Hz. Muhammed mütevazılıkla şekillenmiş gönençli

3 Karşılaştırmız, Wüstenfeld, *Mekka*, i. 471, 2. satır.

bir başarı edindi. Yine de kabiliyetlerinin tam anlamıyla kullanamadığını hissediyordu. O sıralarda Mekke’de gerçekleştirilen en büyük harekâtı idare etmesini sağlayacak bir yönetme hünere sahip olmasına rağmen, büyük tacirler onu kendi yakın çevrelerinden dışlamışlardı. Hz. Muhammed’in bizatihi yaşadığı bu memnuniyetsizlik, Mekke’deki hayatın kifayetsiz veçhelerinin daha fazla farkına varmasına vesile oldu. Bu “saklı yıllarda”, bu tür meseleler üzerine tefekkür etmiş olmalıdır. Nihayet Hz. Muhammed’in manevi derinliklerinde olgunlaşmakta olan şey gün yüzüne çıktı.